

## Inleiding voorzitter Studiekringdag

### De beuk

Dames en heren,

Het motto van een ingenieurs-scriptie, die ik 45 jaar geleden schreef was een zin uit een gedicht van de toen net opkomende, onlangs overleden Annie Schmidt:

"... een bos is hier alleen maar een boel bomen ....."

Het studiekringbestuur heeft gedurende een aantal jaren ter geruststelling van onze tweede moeder des vaderlands allerlei aspecten van het bos aan de orde gesteld die inderdaad er op duiden dat een bos meer is dan bomen. Dit jaar echter keren we weer eens terug naar een klassiek onderwerp: een boomsoort en wat voor één ..... de beuk!

Direct vanaf mijn aankomst als bosbouwstudent in Wageningen, nu een halve eeuw geleden, heeft die beuk mij geïntrigeerd. In de plantensociologische literatuur, die ik in en voor die tijd las, stond die beuk niet zo hoog aangeschreven. Zo wist ik via het overigens nog steeds leesbare interessante boek van W.M. Kruseman, "De wonderde wereld der Biologie", bedoeld om voor leken de wetenschap te populariseren, op blz. 324 en 325: "... Daar de beuk in ons klimaat een sterk verzurende werking op de bodem uitoefent, kan zich ten onzent natuurlijk beukenwoud slechts ontwikkelen bij een uitgesproken basische bodemreactie". Dat had hij overigens van onze grote pionier in de vegetatiekunde, Adriani.

Onder invloed van de plantensociologen van die dagen heerste dan ook de mening dat de beuk, zeker op de Veluwe, zo niet een exoot, dan toch een op onze

meest voorkomende Nederlandse gronden, een *standortsfremde* soort was, hier dus niet thuis hoorde. Eén en ander strookte echter niet met wat ik geleidelijk aan zelf in het bos bij excursies en wandelingen op de Veluwe meende waar te nemen. De klap op de vuurpijl kwam bij een officiële excursie in het Edese Bos waar boswachter Staf, de vader van de toenmalige CHU-minister van oorlog, ons "zijn" beuken liet zien, en ons verzekerde dat de beuk, vrijwel altijd de eik overgroeit, en het Veluwe bos dus van nature (van zelf dus) een beukenbos wordt. Niks "eikenberkenbos", niks "eiken-haagbeukenbos" van de planten-sociologen vond hij. In het Mastbos van Breda, waar mijn allereerste kennismaking met bosbeheer begon, leerde ik het principe kennen van de "*Die Buche als die Mutter des Waldes*".

Bij nadere studie van het Veluwe "boombos" ontdekte ik dat bepaalde plantensociologen-natuurbeschermers aan de eikvariant daarvan met een relatief uitbundige bodembegroeiing, de voorkeur gaven, en het pure (kale) beukenbos (*Fagetum nudum*) beschouwden (ja zelfs verachtten!) als een verarmde vorm als gevolg van eeuwenlange devastatie. Ik nam daar fel stelling tegen, stelde dat (soortenarm of niet, zuur of niet) het zuivere beukenbos het meest natuurlijk was (het dichtst ook bij de climax liggend) en dat het eikenstadium juist door menselijk invloed (als sub-climax) moest zijn ontstaan (en gehandhaafd) en dus het beukenbos strikte bescherming verdiende en niet alleen het eikenboombos. In mijn Striboka-ja-

ren begon ik dan ook een oriënterend onderzoek via pollenanalyse naar de geschiedenis van de beuk in het Speulderbos, een onderzoek dat door het overlijden van mevrouw Hakke Oudemans, die er zeer in was geïnteresseerd, en mijn vertrek naar Afrika, nooit in haar Veluwe Boek (1969) is gepubliceerd, maar onlangs wel onder de sprekers van vandaag is verspreid. In ieder geval blijkt er uit dat de beuk in het Speulderbos hoogstwaarschijnlijk pas goed op gang kwam na bosbeschermd maatregelen gedurende de laatste eeuwen (en dus juist niet als gevolg van devastatie).

In de internationale vegetatiekundige wereld leidden de meningen over de plaats van de beuk in het systeem van plantengesellschaften tot hoog oplopende discussies. Doing en Westhoff (1959) leverden waardevolle bijdragen daaraan. Ik herinner me nog een prachtig moment tijdens een excursie in 1956 van de Internationale Vegetatiekundige Vereniging (IAVS), waar Horvat uit Yougoslavië en Tüxen uit West-Duitsland, ergens in een gemengd eiken-beukenbos, niet ver van de Porta Westfalica, in een hevige woordenwisseling kwamen en Braun-Blanquet zelve, sussend tussen beiden kwam om de kemphanen te kalmeren (zie foto). Horvat stelde dat de beukenbossen op de Balkan als norm dienden te worden genomen. (Dankt immers Horvats vaderland, de Balkan, zijn naam niet aan *Fagus sylvatica*, die in de Slavische talen "Balkan" wordt genoemd?)

Een van de algemene dingen die ik uit de discussie over de natuur-



lijkheid van de beuk op niet kalkrijke standplaatsen leerde, was de bijna "magische" betekenis die sommigen hechten aan wat we nu diversiteit noemen, een actueel (politiek geladen zelfs) onderwerp. Inderdaad leidt verstoring door mensen van mooie soortenrijke begroeiingen vaak tot afname van het aantal soorten per oppervlakte-eenheid. Zonder twijfel is maximale mondiale diversiteit van organismen een noodzakelijk na te streven doel, een hoofdargument voor de Natuurbescherming. Aan te tonen is echter dat dit in principe niet geldt voor lokale omstandighe-

den. In bepaalde lokale situaties hoeft niet persé hoge diversiteit altijd "beter" te zijn dan lage, laat staan natuurlijker. De aanwezigheid van een extreme milieufactor, bijvoorbeeld ook een vitale schaduwgevend dominant, kan zo'n situatie bepalen. De gedachte omtrent de onnatuurlijkheid van de beuk op niet basische gronden is een voorbeeld van het ten onrechte koppelen van natuurlijkheid en diversiteit op lokaal niveau.

Het meer specifieke bosbouwkundige dat ik leerde was dat de beuk, (Boek, Buche) die ook de Moeder van onze cultuur is, wel-

■ Excursie van de Internationale vegetatiekundige vereniging in 1956 niet ver de Porta Westfalica. Horvat uit Yougoslavië en Tüxen uit West-Duitsland, in een hevige woordenwisseling over de syntaxonomische status van de beuk. Braun-Blanquet zelf komt sussend tussen beiden. Foto I.S. Zonneveld

ke laatste via de boekdrukkunst en de "Buchstaber!" geboekstaafd wordt via boeken die onze bibliotheken vullen, als onze voornaamste natuurlijke boomsoort beschouwd moet worden op de meeste, niet al te natte en niet al te arme gronden.

Die aspecten nu: de beuk als indringer/exoot, "Mutter des Waldes" belangrijkste bouwstenen van onze potentiële natuurlijke vegetaties, waardevolle houtsoort voor ons cultuurbos, komen in deze studiedag aan de orde.

Wij vertrouwen de directe leiding van deze dag in vol vertrouwen toe aan de dagvoorzitter Pieter Schmidt, die ooit als stimulerend secretaris van de studiekekring menig succesvol bosbouw-symposium heeft helpen organiseren.

### Literatuur

Kruseman, W.M. De wonderse wereld der Biologie. Bosch en Keuning NV Baarn, (ca. 1945) 369p.

Doing Kraft, H. & V. Westhoff. De plaats van de Beuk (Fagus Sylvatica) in het midden- en Westeuropese bos. Jaarb. Ned. Dendrol Veren. 21:226-254, Belmontia 2(5), 1959.

Hacke Oudemans J.J. en enige anderen, 1969. Bijdrage tot de geschiedenis van de Veluwe en andere onderwerpen. Hakkenbach, Nijkerk.

Zonneveld I.S. Vegetatiestudie in het Speulderbos. Abstract van voordracht KNVB, Acta Botanica Neerlandica, ca. 1962

Zonneveld, I.S. Historische Landschapsecologie rond de Beuk aan de hand van twee pollendiagrammen in het Speulder "boom"bos (Concept, mnsr. 1963/95).

## De beuk? Ja, de beuk!

**Het is gebruikelijk geworden dat de dagvoorzitter aan het begin van de Studiekringdag wat kaderstellende gedachten verwoordt. Van mij mag u dus een overzicht over de beuk verwachten, nu deze soort hier in de schijnwerpers wordt gezet. Toen ik daarover nadacht, ben ik afgedwaald en gaan nadenken over de rol en functie van de Studiekring. Als oud-secretaris heb ik nog steeds een warme belangstelling voor de Studiekring.**

Een van de leden van het Studiekringbestuur heeft mij eens voorgeworpen, dat ik het wetenschappelijk geweten in dat bestuur was. Hij bedoelde mij persoonlijk en ik ben daar best trots op. De Studiekring wijdt zich dus aan wetenschappelijke onderwerpen. Dat is niet zo bijzonder, het woord studie staat tenslotte in de naam.

De Studiekring is onderdeel van de Koninklijke Nederlandse Bosbouw Vereniging en die heeft een veel bredere doelstelling. Bovendien wil ik het woord studie niet alleen in verbinding met het adjectief wetenschappelijk gebruiken. Er is om de Studiekring levend en levendig te houden méér nodig dan alleen de wetenschap. Dat méér is de bosbouwpraktijk. Dat klopt overigens met de achtergrond van het eerder aangehaalde bestuurslid en ik wil het compliment *mutatis mutandis* graag retourneren.

In dit kader dringen zich twee begrippen op die beide een rol spelen bij de Studiekring en die ik

kort met u wil bespreken: het begrip membraan en het Amerikaanse begrip *border*. Ik ken voor dat laatste geen goed Nederlands woord.

De Studiekring nu zie ik als een membraan tussen wetenschap en praktijk. Ik had ook de begrippen interface of raakvlak kunnen gebruiken. Maar het computertechnische begrip interface leeft niet en een raakvlak is eerder een scheidslijn dan een doorgeefluik. Een membraan is een levend vlies tussen twee cellen of celorganismen. Een membraan is niet vlak, maar bochtig met uitstulpingen en volgt de grenzen tussen de cellen zeer precies. Zo moet ook de Studiekring zich slingeren tussen de wetenschap en de praktijk. Deze grens verloopt ook nooit recht toe, recht aan.

Bovendien vindt via dat levende membraan uitwisseling plaats. Ik verwijs naar de biologielessen op school. Deze uitwisseling duidt nu zeer precies de rol van de Studiekring aan: wetenschap en praktijk kunnen elkaar hier ontmoeten en door uitwisseling van gedachten en ideeën van elkaar leren en elkaar vooruit helpen. Bij een uitwisseling via een membraan kunnen grote krachten ontstaan, die, ik kom daarop terug, we later nodig hebben.

In samenhang met de studiekringdag zie ik ook het begrip *border*. In Amerika is dat het gebied waar vroeger - en nu ook nog - de avonturiers heen trokken om nieuwe streken te ontdekken. De trek naar het onbekende, naar achter de horizon vond hier plaats. Daar was en is nieuwe wetenschappelijke kennis te genereren en daar waren en zijn

nieuwe praktische ervaringen op te doen. De Studiekring nu behoort onderwerpen aan te snijden, die zich in dit *border*-gebied bevinden en dan juist daar waar nieuwe inzichten (zullen) ontstaan, ten minste óf in de praktijk, óf in de wetenschap, en liefst in beide tegelijk.

Terug nu naar de beuk. Hoort de beuk hier thuis? Voor alle zekerheid, deze vraag slaat op de beuk als onderwerp van de Studiekring, niet op de beuk als onderdeel van het Nederlandse bos. Is er zo veel nieuws onder de zon? Ten slotte was reeds in Homerische tijden bekend, dat de liefde tussen twee mensen vaak korter stand hield, dan de tekenen van deze liefde gekerfd in de dunne schors van de beuk (zie Nuttall, 1924). Ruim een eeuw geleden omschreef Tennyson reeds de beuk als slang-beworteld (zie Nuttall, 1924) en reeds eerder gaf Pfeil (1851) aan dat de menging van beuk en gras niet succesvol was. Boer (1857) en Pfeil roemden in hun publikaties al de kwaliteit van het hout en de olie, voortgebracht door de beuk.

Aan de andere kant speelt de beuk een grote rol in de gedachtenwereld van de bosbouwer. Als *Mutter des Waldes* is zij het symbool voor natuurlijkheid, wat dat dan ook moge zijn, en voor duurzaamheid, wat dat dan ook moge zijn. In deze tijd, waarin natuurvolgende benaderingen in de bosbouw de boventoon voeren, is daarom alleen al speciale aandacht voor de beuk gerechtvaardigd. Dat geldt voor de Studiekringdag hier, dat geldt voor het onderzoek (ik verwijs naar twee recente dissertaties van Peters in

1992 en Cao in 1995) en voor de praktijk (ik verwijs naar Saarland, waar - na de invoering van *Naturnahe Waldwirtschaft* in 1988 - de beuk de eerste soort is waarvoor "*Richtlinien für die waldbauliche Behandlung*" zijn opgesteld; Letter pers. med.).

Maar komen er nieuwe aspecten aan bod? Ik denk het wel. Ik voel me niet geroepen om de komende lezingen hier in te kaderen in een soort inhoudsopgave. De huidige secretaris heeft dat reeds uitstekend gedaan. Wat opvalt is het volgende: Er is, zoals de trouwe lezer weet, in het recente verleden een aantal Studiekringdagen geweest die gewijd waren aan telkens één boomsoort. De grove den, de douglas, de eik en de populier zijn de beuk vooraf gegaan. Daarbij stond steeds de genoemde soort centraal en werd hij in het zonnetje gezet, opdat deze soort groeie en bloeie. Vandaag staat nu de uitverkoren soort veel

minder centraal. De rol van de beuk in mengingen krijgt veel méér aandacht in de voordrachten en - naar ik hoop - in de discussie dan tijdens de genoemde Studiekringdagen. Het dominante karakter van de beuk maakt die verschuiving in de accentlegging nog opvallender. De al eerder genoemde veranderingen in de opvattingen over het omgaan met het bos breken duidelijk door.

Rest natuurlijk de vraag of de beuk past in de begrippen die ik in samenhang met de functie van de studiekring besproken heb. De voorbereidingen voor deze dag geven mij de overtuiging dat de beuk zich op dit moment echt in dit border-gebied bevindt. Er is voldoende nieuws en u krijgt een blik achter en over de horizon. Dat geldt, dacht ik, zowel voor de wetenschappelijke ontwikkelingen als voor de ervaringen opgedaan in de praktijk. Dat maakt een uitwisseling van gedachten

en ideeën nuttig, nodig en spannend.

De membraan-functie kan dus in voldoende mate vervuld worden. Ik hoop dat er daarbij voldoende elan en energie ontstaat om dat plaatje in de luidspreker, om dat membraan dus, in trilling te brengen zodat de gegenereerde kennis uitgedragen kan worden. Ik wens u een leerzame dag toe.

#### Literatuur

- Boer, R.W. Boer 1857: Bijdragen tot de kennis der houtteelt. Zwolle.
- Cao, K.F. 1995: Fagus dominance in Chinese montane forests: natural regeneration, of fagus lucida and Fagus hayatae var. pashanica. Dissertatie Landbouwuniversiteit Wageningen.
- Nuttall, C.C. 1924: Onze bomen, hun groei en bloei. Zutphen, W.J. Thieme & Cie.
- Peters, R. 1992: Ecology of beech forests in the northern hemisphere. Dissertatie Landbouwuniversiteit Wageningen.
- Pfeil, W. 1851: Die Forstwirtschaft nach rein praktischer Ansicht. 4te Auflage. Leipzig.